

Η ΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ
ή
περί μίας δευτερογενούς αλλά όχι δευτερεύουσας λειτουργίας της
μετάφρασης

Χρ. Φωστιέρη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βάσει της εμπειρίας από τη μεταφραστική πρακτική στη μεταφραστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και συγκεκριμένα τη μετάφραση στα ελληνικά κειμένων ειδικού και γενικού περιεχομένου που απευθύνονται σε διάφορες ομάδες κοινού, η παρούσα ανακοίνωση εξετάζει συνοπτικά τις ιδιαιτερότητες των κοινοτικών κειμένων και τις ορολογικές ανάγκες που αυτές υπαγορεύουν, αναπτύσσει ορισμένες μεταφραστικές προσεγγίσεις στην απόδοση νέων όρων εστιάζοντας το ενδιαφέρον στα όρια της χρήσης νεολογισμών στο περιβάλλον της γλώσσας-στόχου.

TERMINOLOGY FROM THE TRANSLATOR'S POINT OF VIEW: DEALING WITH
NEW CONCEPTS

Reflections on a derived but not secondary element of the translation process

Chr. Fostieri

SUMMARY

Building upon the experience gained from translating for the Translation Service of the European Commission specialised texts into Greek addressing the needs of different target groups, this paper attempts to examine the particular features – as regards terminology - of the texts produced in the framework of the activities of the EU institutions, develops the translators' approach to the problem of newly founded terms in source language and their transfer, in particular by neologisms, to the linguistic environment of the target language.

Ο μεταφραστής δεν μπορεί ποτέ να γίνει ειδικός μεταφράζοντας – εκτός εάν είναι ήδη. Αυτό που μπορεί να επιτύχει στην καλύτερη περίπτωση είναι να ασκηθεί κατά τρόπο τέτοιο ώστε να είναι σε θέση να αναγνωρίζει την ειδικότητα ενός συγκεκριμένου κειμένου, και κατ' επέκταση της ειδικής γλώσσας του πεδίου, να μπορεί να συγκροτήσει τις έννοιες που το απαρτίζουν και το συνθέτουν καθώς και να μπορεί να αντιστοιχίσει – μόλις έρθει αντιμέτωπος με την επιταγή της επιλογής - όρους σε έννοιες, αρχικά μέσα στο περιβάλλον της γλώσσας του πρωτοτύπου και στη συνέχεια, πράγμα δυσκολότερο νομίζω, μέσα στο περιβάλλον της μητρικής του.

Ιδίως για μία κατηγορία μεταφραστών, όσων συγκεκριμένα μεταφράζουν κοινοτικά κείμενα, εργάζονται δηλαδή για τις μεταφραστικές υπηρεσίες των κοινοτικών οργάνων, αυτό είναι και το δυσκολότερο στάδιο θα έλεγα.

Ποιες είναι οι ιδιαιτερότητες των κοινοτικών κειμένων; Με τον γενικό όρο "κοινοτικά κείμενα" εννοώ τα κάθε λογής έγγραφα που παράγουν τα κοινοτικά όργανα – το Συμβούλιο, η Επιτροπή, το Κοινοβούλιο και θα εξαιρέσω ως ένα βαθμό το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο του οποίου τα προς μετάφραση κείμενα είναι αποφάσεις και προτάσεις εισαγγελέως. Τα κείμενα αυτά μεταφράζονται σε όλες τις επίσημες γλώσσες της Κοινότητας από τις αντίστοιχες μεταφραστικές υπηρεσίες των κοινοτικών οργάνων στην πλειονότητά τους και ένας περιορισμένος αριθμός από ελεύθερους επαγγελματίες. Η εκ πρώτης όψεως απλουστευτική γενίκευση "κοινοτικά κείμενα" χρειάζεται περαιτέρω διευκρινίσεις. Στην ουσία πρόκειται για είδη εγγράφων που μπορούν να καταταχθούν σε πολλές κατηγορίες ανάλογα με το περιεχόμενό τους, την προθετικότητα τους (με άλλα λόγια τι σκοπό εξυπηρετούν ή σε ποια δραστηριότητα του κοινοτικού οργάνου αντιστοιχούν) και το στοχευόμενο κοινό. Έτσι διακρίνουμε νομοθετικά και με την ευρύτερη έννοια κανονιστικά κείμενα (π.χ. κανονισμούς, οδηγίες, αποφάσεις), προγραμματικά κείμενα (κατευθυντήριες γραμμές, συστάσεις πολιτικής), καθαρώς επιστημονικά και τεχνικά κείμενα (π.χ. προδιαγραφές, προσκλήσεις υποβολής προσφορών, γνωμοδοτήσεις επιστημονικών επιτροπών και ομάδων εμπειρογνομόνων), ενημερωτικά – ενδεχομένως και εκλαϊκευμένα - κείμενα για το ευρύ κοινό. Μεταξύ αυτών των κειμένων δεν υπάρχουν όμως στεγανά. Όλα τα προς μετάφραση κείμενα, ακόμα και αυτά που κατ' αρχήν προορίζονται για μία μικρή ομάδα ατόμων, για παράδειγμα τα πρακτικά της συνεδρίασης μίας ομάδας εμπειρογνομόνων για τα τρόφιμα, έχουν το χαρακτηριστικό γνώρισμα της δυναμικής μεταφοράς και χρήσης τους σε ένα άλλο επικοινωνιακό σύστημα με διαφορετικό κοινό-στόχο, για παράδειγμα σε ένα δελτίο τύπου που απευθύνεται στα μέσα ενημέρωσης ή σε μία έκθεση δραστηριοτήτων. Για να προχωρήσω λίγο παραπέρα τη σκέψη μου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα κοινοτικά κείμενα *ανακυκλώνονται* και το καλύτερο αποδεικτικό στοιχείο είναι οι κοινοτικές οδηγίες που μεταφέρονται στο εθνικό δίκαιο με ευελιξία μεν σε ό,τι αφορά τη νομοθετική πράξη που επιλέγει το κράτος (δηλαδή μπορεί να είναι ένας νόμος, ένα προεδρικό διάταγμα, μία υπουργική απόφαση, ένας κανονισμός) αλλά με αυστηρότητα σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο των διατάξεων: μπορεί να διαπιστωθεί στατιστικώς ότι ολόκληρες ενότητες από τις κοινοτικές οδηγίες περιλαμβάνονται αυτούσια στα ελληνικά νομοθετήματα. Θα πρέπει να υπενθυμίσω στο σημείο αυτό ότι η μεταφρασμένη στα ελληνικά κοινοτική οδηγία δεν φέρει την ένδειξη μετάφραση ούτε την ένδειξη της γλώσσας του πρωτοτύπου: απλά διότι η κοινοτική νομοθεσία έχει και πρέπει να έχει το ίδιο κύρος, την ίδια ισχύ πρωτοτύπου σε όλες τις κοινοτικές γλώσσες. Το αξίωμα όμως αυτό δεν αίρει την πραγματική σχέση μεταξύ των κειμένων: η οδηγία (για να εμμείνω στο αρχικό παράδειγμα) αρχικά συντάσσεται σε μία

γλώσσα, αποτελεί προϊόν σκέψης σε ένα γλωσσικό σύστημα και μεταφέρεται – είναι αλήθεια με άξονα τη βέλτιστη ισοδυναμία – αλλά πάντως μεταφέρεται σε άλλα γλωσσικά συστήματα. Δεν παύει δηλαδή και στο έργο της μεταφραστικής υπηρεσίας ενός κοινοτικού οργάνου να υφίσταται η παντοδύναμη διάκριση μεταξύ γλώσσας-αφετηρίας και γλώσσας-στόχου. Οι απώλειες κατά τη μεταφορά και οι ενδεχόμενες διαβαθμίσεις στην επίτευξη της επιθυμητής ισοδυναμίας δεν αποτελούν αντικείμενο του παρόντος. Αυτό που μας απασχολεί είναι η ορολογική διάσταση της μεταφραστικής πρακτικής μέσα στο περιβάλλον πάντα των κοινοτικών κειμένων.

Από την εξέταση της σύνθεσης των κοινοτικών κειμένων μπορεί να διαπιστωθεί ότι, ανεξάρτητα από το κοινό στο οποίο απευθύνονται, παρουσιάζουν μία αυξημένη *πολύ-ειδικότητα* και απαιτούν για τη μετάφρασή τους την εξοικείωση του μεταφραστή με πολλές ειδικές γλώσσες – πιο απλά με την εξειδικευμένη ορολογία διαφόρων γνωστικών πεδίων. Ένα τυπικό κοινοτικό κείμενο μπορεί να περιέχει κατά 50% στοιχεία μιας ειδικής γλώσσας, π.χ. τεχνολογία τροφίμων, κατά 20% στοιχεία της νομικής γλώσσας και κατά 30% στοιχεία της γενικής γλώσσας (αλλιώς ‘φυσικής’ σύμφωνα με τη γλωσσολογική θεώρηση της υπαλληλίας φυσικής γλώσσας και ειδικών γλωσσών). Η διαπλοκή ειδικών γλωσσών και ειδικών γλωσσών-γενικής γλώσσας μέσα στο ίδιο κείμενο καθιστά προβληματική μερικές φορές την εξαγωγή συμπερασμάτων για το ποια γλωσσικά στοιχεία του κειμένου αποτελούν όρους και ποια όχι.

Μια πρόσθετη ιδιαιτερότητα της ορολογικής υφής των κοινοτικών κειμένων είναι το *χρονικό πλαίσιο αναφοράς*. Ειδικά στην περίπτωση κειμένων επιστημονικού ή τεχνικού περιεχομένου εξετάζονται οι τρέχουσες εξελίξεις σε κάθε τομέα και αναπτύσσονται τα πλέον καινοτομικά στοιχεία, με αποτέλεσμα τα κοινοτικά κείμενα να ξεχωρίζουν για τον μεγάλο βαθμό και την πυκνότητα νέων όρων που περιγράφουν τη σύγχρονη πραγματικότητα.

Η διάσταση αυτή δεν είναι αμελητέα συνιστώσα της ορολογικής υφής των κοινοτικών κειμένων και θέτει ιδιαίτερα προβλήματα για τους μεταφραστές που εργάζονται με γλώσσα-στόχο μία κοινοτική γλώσσα η οποία δεν είναι η γλώσσα στην οποία παράγεται συνήθως και κατά κύριο λόγο η γνώση, δηλαδή με γλώσσα-στόχο μία γλώσσα όπως η ελληνική (ή η δανική ή η πορτογαλική). Γι’ αυτήν την κατηγορία μεταφραστών το πρόβλημα της ορολογίας και ειδικότερα της νεοφανούς ορολογίας αναζητά επιτακτικότερα λύση. Να σημειωθεί ότι η ανωτέρω διάκριση μεταξύ των γλωσσών δεν αφορά κάποια ιεράρχηση ή ακόμα λιγότερο αξιακή συσχέτιση των κοινοτικών γλωσσών αλλά αποτελεί μία πραγματολογική διαπίστωση. Η πραγματολογική αυτή διαπίστωση συνίσταται, για να δώσω το απλούστερο αλλά καθόλου

απλό στην αντιμετώπισή του παράδειγμα: οι ιστοσελίδες του Διαδικτύου, το ίδιο το Διαδίκτυο σχεδιάζεται σε μία γλώσσα, η σύλληψη και η φιλοσοφία όλου του Διαδικτύου ξεκινά από μία γλώσσα και η ανάπτυξή του γίνεται διαρκώς και με εκθαμβωτική ταχύτητα σε αυτήν.

Ο μεταφραστής των κοινοτικών κειμένων είναι μάρτυρας της ποσοτικής υπεροχής της παραγόμενης σε μία γλώσσα γνώσης, η οποία διαδίδεται με ταχύτητα και ευκολία χάρη στα νέα ηλεκτρονικά μέσα. Η ποσοτική αυτή υπεροχή δημιουργεί ένα σώμα (corpus) κειμένων αναφοράς (literature) στο οποίο βασίζεται, και εάν δεν βασίζεται, πάντως λαμβάνει υπόψη του και ο κοινοτικός νομοθέτης ή ο απλός συντάκτης κοινοτικών κειμένων. Αυτά τα κείμενα αναφοράς μπορεί να είναι από διεθνή πρότυπα, συστάσεις, εκθέσεις, μελέτες, έρευνες και ψηφίσματα διεθνών οργάνων έως και εργασίες μεμονωμένες επιστημόνων και ερευνητών και δημιουργούν ένα λανθάνον αλλά υπαρκτό γλωσσικό και ορολογικό υπόστρωμα¹.

Όλο αυτό το ορολογικό υπόστρωμα δεν μεταφέρεται, δεν αποδίδεται παράλληλα ούτε ταυτόχρονα φυσικά στα υπόλοιπα γλωσσικά περιβάλλοντα, τουλάχιστον με τους ρυθμούς που θα ικανοποιούσαν τον μεταφραστή. Υπολείπεται η μεταφερόμενη ορολογία, της πρωτότυπης κατ' ανάγκην και ποσοτικά και χρονικά.

Λόγω αυτού του χρονικού χαρακτήρα του απόλυτα επίκαιρου, θα λέγαμε, των κοινοτικών κειμένων, ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός νεολογισμών χαρακτηρίζει τα κοινοτικά κείμενα που αναφέρονται στα πεδία των οικονομικών και κοινωνικών επιστημών, των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας, της βιοϊατρικής και βιοτεχνολογίας – για να αναφέρουμε ορισμένα ενδεικτικά. Χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι ότι οι έννοιες στις οποίες αναφέρονται βρίσκονται σε εξέλιξη σε ό,τι αφορά τουλάχιστον το σημασιολογικό τους πεδίο και το εύρος χρήσης τους, και σε ορισμένες περιπτώσεις υφίστανται μέσα στο ευρωπαϊκό πολιτισμικό περιβάλλον διαφορές τέτοιες που η επιλογή ενός ανάλογου νεολογισμού στη γλώσσα-στόχο θα προκαλούσε στον αναγνώστη απορίες ως προς ένα αδιευκρίνιστο περιεχόμενο και συνεπώς δεν θα συντελούσε στην επιδιωκόμενη ισοδυναμία των κειμένων. Συγκεκριμένα: σε έγγραφα πολιτικής, προγραμματικών αρχών και προσανατολισμού χρησιμοποιούνται τεχνικοί όροι ή όροι που ανήκουν σε ένα συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο αλλά στη γλώσσα-πηγή μπορεί να έχουν ήδη κάνει το άλμα και να έχουν περάσει από την ειδική γλώσσα στη γενική ενώ στη γλώσσα-στόχο το άλμα αυτό δεν έχει συντελεστεί².

¹ Σύμφωνα με τον George Steiner [10] εκτιμάται ότι το 88% των επιστημονικών και τεχνικών έργων εκδίδονται στην αγγλική γλώσσα!

² Βλ. e-learning, e-government σε κείμενα γενικής φύσεως και των οποίων το εύρος διάδοσης είναι τέτοιο στη γλώσσα-πηγή που το περιεχόμενό τους υπονοείται ίσως ακόμα και από τον μέσο αναγνώστη.

Σήμερα πλέον ο μεταφραστής διαθέτει πληθώρα υποστηρικτικών μέσων για το έργο του. Πλην όμως τα παραδοσιακά βοηθητικά εργαλεία έρευνας και αναζήτησης ορολογίας στη γλώσσα-στόχο (εξειδικευμένα λεξικά, γλωσσάρια, βάσεις δεδομένων κλπ) δεν ανανεώνονται με την προσδοκώμενη ταχύτητα. Είναι δε εντυπωσιακό το γεγονός ότι ενώ το Διαδίκτυο προσφέρει μεγάλες δυνατότητες για τεκμηριωτική έρευνα σε ό,τι αφορά τη συχνότητα εμφάνισης του πρωτότυπου όρου, το συγκεκριμένο μέσα στο οποίο αυτός εμφανίζεται, τις πηγές του κλπ, δεν προσφέρει τις ίδιες, ποιοτικά και ποσοτικά δυνατότητες, για την αναζήτηση αντιστοιχίας σε μία γλώσσα-στόχο, όπως τα ελληνικά.

Κοινός τόπος είναι ίσως η σημασία που εκλαμβάνει για το μεταφραστικό έργο των κοινοτικών οργάνων η ύπαρξη μιας υπηρεσίας ορολογίας η οποία είναι σε θέση να αναζητήσει τις πηγές εκείνες για κάθε γλώσσα-στόχο οι οποίες λειτουργούν ως 'ονοματοθέτες', ιδίως για τη νεοφανή ορολογία ή, λόγω της εμπειρογνομοσύνης τους σε ένα συγκεκριμένο πεδίο, ως 'επικυρωτές' των ορολογικών επιλογών. Ανεξάρτητα από τις μεθόδους εργασίας μιας ορολογικής υπηρεσίας, αυτό που ενδιαφέρει τον μεταφραστή σε κάθε περίπτωση είναι ο καρπός των εργασιών όπως εξίσου σημαντικό είναι και το αποτέλεσμα των ορολογικών εργασιών ενός τυποποιητικού οργάνου στον ελληνικό χώρο.

Πρέπει ωστόσο να ειπωθεί στο σημείο αυτό ότι η μεταφραστική πρακτική δεν ξεκινά από την ίδια αφετηρία που χρησιμοποιεί η ορολογική εργασία: το σχήμα "έννοιες-ορισμοί-όροι" λειτουργεί σύμφωνα με την κλασική παράδοση στην ορολογία και κυρίως στον τομέα της τυποποίησης της ορολογίας, ανεξάρτητα από τις εκάστοτε κειμενικές διαθέσεις. Για τον ορολόγο, οι έννοιες όχι μόνο δύνανται να κατονομαστούν αλλά και επιβάλλεται να κατονομαστούν και να αντιστοιχισθούν με όρους, διότι διαφορετικά άνευ ορισμών, η εργασία του ορολόγου θα ήταν αδύνατη.

Αντίθετα, για τον μεταφραστή αφού ολοκληρωθεί επιτυχώς το στάδιο της κατανόησης της ειδικότητας ή μη που παρουσιάζει το κείμενο, το ερώτημα που τίθεται συχνά δεν είναι «τι σημαίνει ο όρος αυτός» αλλά «πώς τον χρησιμοποιεί εδώ ο συντάκτης του κειμένου». Μπορεί συνεπώς να αποβεί εξαιρετικά σημαντική για τις εργασίες του ορολόγου η συνεισφορά του μεταφραστή ιδίως σε ό,τι αφορά το εύρος της χρήσης νέων όρων ή όρων υπό διαμόρφωση διότι αυτός είναι πολλές φορές σε θέση να γνωρίζει, ανεξάρτητα από την

ειδικότητά του, τις πολυκύμαντες γλωσσικές "περιπέτειες" μιας νέας έννοιας³ και συνεπώς να προσανατολίσει προς τη σωστή κατεύθυνση τις εργασίες του ορολόγου.

Όσο πολύτιμο και αν είναι για τον μεταφραστή το αποτέλεσμα της τυποποίησης της ορολογίας, αυτή ενδέχεται να παρουσιάζει σε ό,τι αφορά τη δραστηριότητα στην Ελλάδα - ανάλογες όμως παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για άλλες χώρες⁴ – δύο χαρακτηριστικές αδυναμίες: η μία αφορά τη χρονική στιγμή παρέμβασης και η άλλη τη διάχυση και την ικανότητα διείσδυσης/αποδοχής. Σε ό,τι αφορά τον χρόνο παρέμβασης, έχει κρίσιμη σημασία η έλλειψη δυνατότητας απόκτησης τυποποιημένης ορολογίας στη γλώσσα-στόχο σε χρονικά όρια συμβατά με την προθεσμία παράδοσης της εκάστοτε μετάφρασης. Υπενθυμίζουμε το ρόλο του μεταφραστή μέσα στο σύστημα της παραγωγής των κοινοτικών κειμένων: η μεταφραστική λειτουργία, σε ό,τι αφορά τα κοινοτικά κείμενα (είτε νομοθετικά, είτε ενημερωτικά, είτε έγγραφα εργασίας) προσιδιάζει στη λειτουργία της ανακοίνωσης σύμφωνα με την οποία το υποκείμενο, στην περίπτωση μας ο μεταφραστής, θέλει και επιδιώκει τη "σαφέστερη και ταχύτερη και εποπτικότερη κατανόηση του νοούμενου πράγματος" [3].

Πρόκειται για διαρθρωτικές αδυναμίες της τυποποίησης της ορολογίας; Συγκεκριμένα, οι τυποποιητικές διαδικασίες της εισαγόμενης ορολογίας συνήθως έπονται της εισαγωγής και εάν μεν επικυρώνουν μία ορθή ή εσφαλμένη καθιερωμένη απόδοση ή έρχονται να καλύψουν ένα κενό (εκεί που μέχρι τότε χρησιμοποιείτο αυτούσιος ο ξενόγλωσσος όρος) δεν δυσχεραίνουν τις επιλογές του μεταφραστή. Εάν όμως επιχειρούν να επιβάλουν μία γλωσσική λύση η οποία προστίθεται στις υπάρχουσες χρησιμοποιούμενες αποδόσεις, ιδίως αν πρόκειται για διεθνισμούς, τότε δημιουργείται στο μεταφραστή το δίλημμα της ρήξης: φαξ ή τηλεμοιοτυπία;

Αντιμέτωπος με τους ξενόγλωσσους νεολογισμούς ο μεταφραστής, ιδίως σε ό,τι αφορά τα κοινοτικά κείμενα, δεν έχει πολλές επιλογές στην προσπάθειά του να ικανοποιήσει το διπλό

³ Βλ. απόδοση του "sustainable development" αρχικά ως "αιφόρος ανάπτυξη" (και όχι ως "βιώσιμη") με δανεισμό του όρου "αιφορία" από ένα συγκεκριμένο πεδίο και απόδοση σε αυτό μιας νέας σημασίας, επιλογή η οποία εάν διατηρηθεί στα ελληνικά, και εάν ληφθεί υπόψη η τρομακτική επέκτασή της και σε άλλα γνωστικά πεδία της γλώσσας-πηγής οδηγεί σε παραδοξότητες.

⁴ Στο πλέον ενημερωμένο λεξικό της γαλλικής γλώσσας, το Petit Larousse έκδοση 2001, εμπεριέχονται λήμματα που είναι οι επίσημοι νεολογισμοί όπως ορίζονται από τον αρμόδιο κρατικό φορέα, για παράδειγμα το "mercatique" για το οποίο αναφέρεται "recommandation officielle" αλλά γίνεται παραπομπή στο "marketing" που είναι ο όρος που έχει επικρατήσει.

κριτήριο της επίτευξης της ισοδυναμίας του νοήματος του κειμένου της γλώσσας-πηγής και του σεβασμού της οικονομίας της γλώσσας-στόχου. Οι επιλογές του συνίστανται πολύ συχνά στην περιφραστική απόδοση με την οποία εξασφαλίζεται ενδεχομένως η σαφήνεια μέσα από την ανάλυση⁵ και στην υιοθέτηση της λύσης του μεταφραστικού δανείου με το μηχανισμό συγκεκριμένα της επένδυσης μιας λεκτικής μονάδας της γλώσσας-στόχου με μια νέα σημασία – στην ουσία με τη σημασία του αντίστοιχου ξένου όρου⁶. Σπανιότερα καταφεύγει ο μεταφραστής κοινοτικών κειμένων στον άμεσο δανεισμό, δηλαδή στην άκριτη αποδοχή αυτούσιου του ξένου όρου όπως και στην επινόηση ενός ελληνικού όρου κατ' αναλογία με τον μηχανισμό δημιουργίας του ξενόγλωσσου όρου και επίσης σπάνια υιοθετεί έναν νεολογισμό για τον οποίο δεν συντρέχουν δύο προϋποθέσεις: δεν έχει συμπεριληφθεί στα κυριότερα γενικά ή ειδικά λεξικά της ελληνικής γλώσσας ούτε έχει καθιερωθεί από τη χρήση στην τρέχουσα επικαιρότητα είτε της γενικής είτε της ειδικής γλώσσας.

Προς διευκρίνιση της τελευταίας περίπτωσης, αξιοσημείωτο είναι το παράδειγμα της επικράτησης του όρου "σπογγώδης εγκεφαλοπάθεια των βοοειδών" έναντι του ορθότερου σύμφωνα με αρκετούς επιστήμονες "σπογγιόμορφη εγκεφαλοπάθεια των βοοειδών". η κατίσχυση αυτή δεν αφήνει περιθώρια ευελιξίας στον μεταφραστή. Σύνηθες βέβαια είναι το φαινόμενο της παράλληλης εισδοχής και κυκλοφορίας μέσα στη γλώσσα-στόχο πολλών μεταφραστικών δανείων για μία εισαγόμενη έννοια, όπως αυτήν του ιστοχώρου στο Διαδίκτυο (web site): πολλές οι αποδόσεις (τόπος, δικτυακός τόπος, τοποθεσία, χώρος, ιστοχώρος, ιστότοπος, κ.ά.) που εδώ, αντίθετα με το προηγούμενο παράδειγμα, φαίνεται να αφήνουν αρκετά περιθώρια επιλογών στον μεταφραστή. Στην ουσία πρόκειται για ψευδο-επιλογές οι οποίες όμως περιορίζονται όταν κατά τη μετάφραση εφαρμόζεται το κριτήριο της επιδιωκόμενης σαφήνειας: οι αποδόσεις "τόπος, τοποθεσία, χώρος" δεν μπορούν να προτιμηθούν διότι η μεταφορική σημασία δεν έχει διαδοθεί σε τέτοιο βαθμό που να επιτρέπει την άμεση διάκριση από τον αναγνώστη μεταξύ του πραγματολογικού "τόπου ή χώρου" και του δικτυακού.

Είναι ευνόητο ότι αυτό που πρέπει να διακρίνει τον μεταφραστή σε ό,τι αφορά τη χρήση μη καταξιωμένων νεολογισμών στη γλώσσα-στόχο είναι η σύνεση σε αντίθεση ίσως με ένα

⁵ Βλ. Προτιμώμενη απόδοση στα ελληνικά του νεόκοπου "active ageing" στα κοινοτικά κείμενα για την κοινωνική πολιτική ως παράταση του επαγγελματικού βίου· θα μπορούσε να αποδοθεί "ενεργός γήρανση" και μάλιστα αρχικά το μεταφραστικό δάνειο φάνηκε η ευκολότερη λύση όταν δεν ήταν πλήρως κατανοητό το αντικείμενο αναφοράς της έννοιας "active ageing".

⁶ Βλ. web = ιστός (στα γαλλικά ισοδύναμο το toile αλλά έχει κυριαρχήσει ο διεθνισμός web)

όργανο εκπόνησης ορολογίας που μπορεί να διατυπώσει και ρηξικέλευθες προτάσεις οι οποίες, εάν είναι έγκαιρες και αν υπάρξει ευρύτατη διάχυση, έχουν την ελπίδα της καταξίωσης μέσω της χρήσης⁷. Αρκεί να εξετάσει κανείς τους νεολογισμούς που έχει αποθησαυρίσει το Γραφείο Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών της Ακαδημίας Αθηνών, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, για να διαπιστώσει ότι στη διάρκεια της περασμένης δεκαετίας εμφανίστηκαν νεολογισμοί που σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα εξαφανίστηκαν γιατί προφανώς δεν αφομοιώθηκαν ποτέ από τη δυναμική της γλώσσας. Λόγω του επίκαιρου χαρακτήρα των κοινοτικών κειμένων, στον οποίο έχει ήδη γίνει μνεία, είναι σύνθηρες το αίσθημα της παγίδευσης που βιώνει ο μεταφραστής ενός ειδικευμένου κειμένου που απευθύνεται όμως σε μία ευρύτερη ομάδα κοινού, ο οποίος διαπιστώνει ότι η επιλογή της απόδοσης ενός όρου, συνήθως με ένα νεολογισμό, έχει προηγηθεί, τον έχει υπερκεράσει, βρίσκεται απλωμένη σε χιλιάδες φύλλα εφημερίδων ή περιοδικών, έχει εισβάλει και ζητά το μερίδιό της στη γλώσσα. Το μέλημα φυσικά των ανθρώπων των ΜΜΕ είναι να "περάσουν την πληροφορία". Οι γλωσσολογικές ανησυχίες δεν συνοδεύουν πάντα τον στόχο αυτό και φυσικά δεν υπάρχει το χρονικό περιθώριο για έρευνα, για αναζήτηση της συμβουλής των ειδικών, - πόσο μάλλον - για επικύρωση. Γι' αυτό και θα πρέπει να εκτιμάται προσεκτικά κάθε φορά από τον μεταφραστή - και να μην υπερτιμάται όπως μάλλον συμβαίνει - η συμβολή των έντυπων και ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης σε ό,τι αφορά την επικράτηση ενός νεολογισμού.

Ένας μηχανισμός δημιουργίας νέων όρων στη γλώσσα-στόχο κατ' αναλογία με τον μηχανισμό δημιουργίας στη γλώσσα-πηγή, όπως αυτός της παραγωγής ουσιαστικών από επίθετα (digital→digitalisation, ψηφιακός→ψηφιακοποίηση, global→globalisation, παγκόσμιος→παγκοσμιοποίηση) μπορεί να οδηγήσει σε ακρότητες και να εξαντλήσει τα όρια της δυναμικής αντοχής της γλώσσας⁸. Στον μηχανισμό αυτό προσφεύγει και ο μεταφραστής βεβαίως των κοινοτικών κειμένων όταν σεβόμενος μεν τους κανόνες παραγωγής λέξεων της ελληνικής γλώσσας, θέτοντας όμως εν μέρει σε δοκιμασία το γλωσσικό αίσθημα, καταφεύγει σε επιλογές απόδοσης όρων όπως η κατά κόρον χρησιμοποιηθείσα πρόσφατα "απασχολησιμότητα" για τον όρο "employability"⁹.

⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η απόδοση του "interface" με τον όρο "διεπαφή", του "software" με τον όρο "λογισμικό".

⁸ Βλ. "η οικολογικοποίηση της σκέψης" (sic!)

⁹ Πρόκειται για την ικανότητα των ατόμων να παραμένουν ενεργά μέλη του εργατικού δυναμικού, να είναι "απασχολήσιμοι" μέσω της ανανέωσης ή αναβάθμισης των προσόντων τους, του επαγγελματικού

Ο ανωτέρω προβληματισμός όμως δεν επιθυμεί να εκφέρει αξιολογικές κρίσεις στον βαθμό που η μεταφραστική πρακτική δεν αποτελεί πεδίο άσκησης γλωσσικής πολιτικής όπως ίσως θα ήταν ενδεδειγμένο για ένα εθνικό όργανο που έχει ως αντικείμενο την επεξεργασία ορολογίας. Το αριστοτελικό "*το όν λέγεται πολλαχώς*" αντανακλά την ουσία της μεταφραστικής πρακτικής. Είναι ευτύχημα ότι η ορολογική επεξεργασία ενός κειμένου προς μετάφραση, τουλάχιστον σε ορισμένα γνωστικά πεδία, ανοίγει δρόμους σκέψης και δεν αποκλείει την πολυσημία. Ο πλούτος των γλωσσικών μηχανισμών για την παραγωγή και τη σύνθεση και φυσικά για το δανεισμό, για όλες δηλαδή τις συνιστώσες της νεολογίας, είναι το σημαντικότερο καθοδηγητικό εργαλείο για τον μεταφραστή που δεν παύει να διατηρεί, σε όλη την πορεία της μεταφραστικής διαδικασίας, την ιδιότητα του φυσικού ομιλητή της γλώσσας-στόχου. Και ως φυσικός ομιλητής αλλά και ως *διαμετακομιστής* του νοήματος είναι γεγονός ότι υφίσταται την πίεση της ομογενοποίησης, αν όχι της ομοιομορφίας, η οποία ασκείται από μία κυρίαρχη γλώσσα τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την παραγωγή επιστημονικού και τεχνικού λόγου, και είναι επίσης γεγονός ότι ανθίσταται, ίσως με αμφίβολη επιτυχία ως προς το αποτέλεσμα μερικές φορές.

Ως επίμετρο καταγράψουμε τον προβληματισμό του Γιάσπερς για τη γλώσσα γενικά [3]: "*Πώς θα είναι η ομιλία στο μέλλον, μέσα στο οποίο ο πλανήτης μας θα είναι ένα όλον σε συνεχή επικοινωνία*, αυτό δεν είμαστε σε θέση να το προβλέψουμε". Και όμως και με τη διατύπωση μόνο του ερωτήματος αυτού με τον συγκεκριμένο τρόπο, υπονοείται η πρόβλεψη. Και η συνέχεια του προβληματισμού του μία πρόβλεψη είναι επίσης: "*Ακόμα και μία οικουμενική γλώσσα*, που θα προσέγγιζε τη γλώσσα των σημείων και θα επαρκούσε για τους περιορισμένους σκοπούς της *οικονομικής και τεχνικής επικοινωνίας*, δεν θα κατασκευαζόταν σκόπιμα. Κι αυτή θα προέκυπτε από τη *γλώσσα ενός κυρίαρχου λαού* ή από την υιοθέτηση μιας γενικά αποδεκτής ιστορικής γλώσσας." Το πρώτο σκέλος του ερωτήματος παραμένει επίκαιρο, σήμερα ίσως περισσότερο παρά ποτέ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ακαδημία Αθηνών, Γραφείον Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών, *Δελτίο Επιστημονικής Ορολογίας και Νεολογισμών*, Τεύχη, 1, 2, Αθήνα, 1988
2. Κώστας Βαλεοντής, *Ο "αναλογικός κανόνας" στην υπηρεσία της σύγχρονης ελληνικής ορολογίας*, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Ελληνικής Γλώσσας και Ορολογίας, εκδ. Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, 1997.

αναπροσανατολισμού κ.ά. ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της μεταβαλλόμενης αγοράς εργασίας.

3. Καρλ Γιάσπερς, *Η γλώσσα και Βάλτερ Μπένγκιαμιν, Για τη γλώσσα γενικά*, εκδ. Αστρολάβος/Ευθύνη, Αθήνα, 1990
4. Lerat Pierre, *Les Langues Spécialisées*, Presses Universitaires de France, 1995
5. *Meta*, Journal des Traducteurs/Translators' Journal, Vol.45, No 4, Montreal, December 2000
6. Georges Mounin, *Les Problèmes Théoriques de la Traduction*, Gallimard, Paris, 1963
7. Peter Newmark, *A textbook of Translation*, Prentice Hall International, 1988
8. Jennifer Pearson, *Terms in Context*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1998
9. Sager/Dungworth/Mc Donald, *English Special Languages (Principles and Practice in science and technology)*, Brandstetter Verlag, 1980
10. George Steiner, *After Babel*, 2nd edition, Oxford University Press, 1992.
11. ΤΕΕ-ΕΛΟΤ/ΤΕ 21, *Τυποποίηση ορολογίας, Πρακτικά διημέρου ορολογίας*, εκδ. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 11 και 12 Νοεμβρίου 1992
12. Ellen Sue Wright and Gerhard Budin, *Handbook of Terminology Management*, volume 1, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1997
13. Χριστόφορος Χαραλαμπάκης, *Νεοελληνικός Λόγος*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1992.

Fostieri Christine

Commission Européenne
Service de Traduction F06
Batiment Jean Monnet B3/91
Rue Alcide de Gasperi
Plateau de Kirchberg
L-2920 Luxembourg

Tel. : + 352 4301 32786
Fax: + 352 4301 34840
E-mail : christine.fostieri@cec.eu.int